

ВЕЛІКОДНЫЯ ПЕСНІ

Велікодныя песні – разнавіднасць каляндарна-абарадавых песень веснавога цыкла. Спяваліся напярэдадні Вялікадня падчас збірання на свята, на сам Вялікдзень і на паслявелікодным тыдні, у адрозненне ад валачобных песень, якія былі прымеркаваны толькі да першага дня свята. Велікодныя песні адрозніваюцца гумарыстычным гучаннем і бытавым прызначэннем. Як правіла, тут выкарыстоўваюцца такія спосабы стварэння камічнага, як узаемныя пакепліванне хлопцаў і дзяўчат («А ў лесе, у лесе ды на верасе...»), падсмейванне з маладога неспрактыкаванага мужчыны, які нібыта не здолеў уберагчы жонку ад наляцеўшых птушак («Да ляцела сойка...»), іронія («Кума кума ў госці ждала...»). Найбольш распаўсюджаная тэма велікодных песень – надыход свята і перадсвяточныя клопаты на матыў «Вялікдзень ідзе» (варыянты – «Вялічка ідзець», «Вялічка ідзе»), але сустракаюцца таксама велікодныя песні на біблейскі сюжэт («На першы дзень, на Вялікдзень...»). Як сцвярджае А. Ліс, «з прычыны тэрміналагічнай неакрэсленасці асобных валачобных песні часам называюць велікоднымі, а велікодныя песні з тыповым рэфрэнам валачобных песень суправаджаюць валачобны абрад». Па сведчанні інфармантаў, велікоднай можна назваць любую песню, у якой спяваецца «пра Вялікдзень» і якую спяваюць падчас гэтага свята.

На сённяшні дзень велікодныя песні прадстаўлены ў вучэбнай праграме прадмета «Фалькларыстыка» як абавязковы складнік каляндарна-абарадавых песень веснавога цыкла.

ЛІТАРАТУРА

1. *Ліс, А.* Велікодныя песні / А. Ліс // Беларускі фальклор: энцыклапед. У 2 т. Т. 1. / гал. рэд. Г. П. пашкоў [і інш.]. – Мінск, 2005.

2. *Кавалёва Р. М.* Фалькларыстыка: метадык. дап. для выкладчыкаў дысцыпліны «Фалькларыстыка» ў вышэйшых навуч. установах па спец. 1-21 05 01 «Беларуская філалогія», 1-21 05 02 «Руская філалогія», 1-21 05 04 «Славянская філалогія» / Р. М. Кавалёва, В. В. Прыемка. – Мінск, 2009.

3. Матэрыялы рэгіянальнага архіва вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору пры кафедры тэорыі літаратуры БДУ.

ВЫКЛІКАННЕ

Выкліканне – праявічны жанр сучаснага дзіцячага фальклору, пераважна гарадскога. Заснаваны на нязменнай патрэбе дзіцяці ў яркіх перажываннях нетлумачальна-дзівоснага праз выкананне пэўных «магічных» абрадаў, выніковасць якіх не выклікае сумненняў. Бытуюць у вуснай форме,

як правіла, на рускай мове або на «трасянцы». Упершыню выкліканні былі зафіксаваны як фальклорныя адзінкі ў 90-я гады ХХ ст. студэнтамі філалагічнага факультэта БДУ падчас фальклорнай практыкі. Назва жанру не з'яўляецца навуковай: яна дадзена самімі носьбітамі гэтых твораў і апраўдана асаблівасцямі іх бытавання. Спроба надаць ім, як і іншым жанрам сучаснага дзіцячага фальклору, навуковае азначэнне адразу аддаляе твор ад носьбітаў, робіць штучным, «нежывым».

Аб'ектамі выклікання часцей ўсяго з'яўляюцца Чорная Дама, Пікавая Дама, Бабка Ёжка, Пушкін, Гумкавая карова, Смерць, салодкі, салёны, цукеркавы ці матны вожык, матны гномік, вадзянік. Пры гэтым важнымі з'яўляюцца два моманты: выкананне пэўных дзеянняў, звязаных з канкрэтным персанажам, і вера ў сілу слова. Лічыцца, што выкліканы з'явіцца толькі ў тым выпадку, калі ўсё будзе зроблена правільна. Магчымы некалькі варыянтаў паводзінаў выкліканай істоты:

- 1) яна з'яўляецца і паказваецца выклікальнікам (вадзянік);
- 2) кажа што-небудзь ці лаецца (матны гномік, матны вожык);
- 3) з'яўляецца і прымае падарунак (салодкі і салёны вожыкі);
- 4) з'яўляецца, просіць выканаць просьбу ці заданне, а пасля дорыць падарунак (гумкавы кароль);
- 5) выкліканы з'яўляецца і робіць шкоду выклікальніку, можа нават забіць, калі своечасова не прыняць меры, загнаўшы яго назад (Чорная Дама).

Напрыклад, выкліканне Гумкавай каровы мае наступны рэгламент:

Сядзішся на пол в комнате, чтобы были занавески занавешены красным цветом; накрываешься покрывалом; ставишь в комнате тарелку; кладешь возле неё вилку, ложку и три раза говоришь: «Жевательная корова, приди! Жевательная корова, приди! Жевательная корова, приди!» И если она не появится, можно повторять это несколько раз. А когда открываешь покрывало, на той тарелочке может что-то лежать, что-нибудь сладкое.

Дзіцячая вера ў рэальнасць выклікання глыбокая і шчырая. Малодшыя дзеці з задавальненнем расказваюць, як гэта адбывалася з іх сябрамі, суседзямі. «А я знаю, как вызывают сладкого ежика. Надо зеркало, и надо печенье разломить: одна часть большая, другая средняя, а третья маленькая. Так надо на зеркало это положить... Зеркало должно быть круглое и маленькое. И чистое. Надо накрыться под одеялом и оставить луч солнца один. И надо говорить: «Сладкий ежик, появись! Сладкий ежик, появись!» Когда он появится, то будет грызть печенье» (Крысціна Амяльчук, 8 год).

Выкліканне як вусны жанр дзіцячага праявічнага фальклору актыўнае бытуе і ў нашы дні.

ЛІТАРАТУРА

1. Михайлова, Ю. Детский городской фольклор: традиции и новации / Ю. Михайлова // На хвалах філалогіі: даследаванні па тэорыі літаратуры і

славянскай фалькларыстыцы: зб. навук. артыкулаў / пад рэд. Р. М. Кавалёвай. – Мінск, 2002.

2. Матэрыялы рэгіянальнага архіва вучэбна-навуковай лабараторыі беларускага фальклору пры кафедры тэорыі літаратуры БДУ.

ГАРАДСКІ ФАЛЬКЛОР

Гарадскі фальклор – вобласць мастацкай творчасці, якая ў розных формах і відах бытуе ў гарадах на рускай мове або – радзей – на «трасянеццы». Гэта з’ява дынамічная, яна актыўна развіваецца і трансфармуецца. Карні гарадскога фальклору – у XIX ст., якое знаменавалася хуткім ростам гарадоў, развіццём вытворчасці і, у сувязі з гэтым, наплывам вясковага насельніцтва ў гарады, дзе можна было знайсці працу. З’яўленне ў фальклорным рэпертуары такога «гарадскога» насельніцтва тэкстаў-новатвораў (прыпевак, гарадскіх рамансаў) стала лагічным вынікам іх адказу на рэчаіснасць, якая выразна змянялася. Дадзеныя творы не змяшчалі міфалагічнага ці гістарычнага сэнсу, не валодалі вытанчанай стылістыкай казкі ці народнай песні, дасягнутымі шматвяковай мастацкай апрацоўкай, а, наадварот, выглядалі стылістычна нязграбнымі, быццам бы зробленымі «наспех». Урадлівай глебай для гарадскога фальклору сталі масавыя кірмашовыя відовішчы: клаўнада, пантаміма, спектаклі батлейкі, – прамым працягам якіх на мяжы XIX і XX стст. становіцца кінематограф. Менавіта тут распрацоўваюцца папулярныя сцэнічныя формы (камедыйныя, авантурныя, меладраматычныя), якія выкарыстоўваюць спрошчаныя сюжэтныя варыянты літаратурнай класікі, прыдатныя – пасля – для наступнай іх фалькларызацыі. На працягу XX ст., у савецкі і асабліва постсавецкі час, гарадскі фальклор усё больш моцна адрозніваецца ад стадыяльна папярэдняй яму вуснай традыцыі вясковага сялянства, таму што асноўныя ідэйна-эстэтычныя патрэбы гараджан задавальняюцца іншымі спосабамі, якія да вуснай традыцыі не маюць адносінаў: масавай літаратурай, кіно і іншымі відовішчамі, прадукцыяй СМІ, тэлебачаннем, Інтэрнет і інш. Гарадскі фальклор фрагментаваны ў адпаведнасці з кланавым, прафесійным, сацыяльным, узроставым і іншым раслаеннем грамадства, з яго падзелам на слаба звязаныя паміж сабой ячэйкі, якія не маюць агульнай светапогляднай асновы.

Гарадскі фальклор уключае як традыцыйныя жанры фальклору, адаптаваныя ў сучасным гарадскім ужытку, так і ўласна гарадскія тэксты, якія распаўсюджваюцца ў вуснай і пісьмовай формах. *Вусныя формы* ўключаюць:

– гарадскі абрадавы фальклор, які датычыцца грамадскага быту (паэзія адноўленых каляндарных традыцый, сучасных свят, выпускных вечароў, вечароў сустрэч, «пасвячальных» абрадаў (у салдат тэрміновай службы, студэнтаў, крымінальнікаў, альпіністаў, турыстаў) і хатняга быту (рэпертуар сучаснага застолля, вяселля, хрысцінаў, пахавання, провадаў на тэрміновую службу);

– гарадскую фальклорную прозу (бывальшчыны, мемараты і легенды, у тым ліку неаміфалагічныя, звязаныя з «нядобрымі» месцамі (з палянамі, скаламі, пячорамі ў павер’ях альпіністаў, з паддашкамі і сутарэннямі гарадскіх будынкаў у страшылках дзяцей і падлеткаў), чуткі, плёткі, байкі, міфы).

Прыклады сучаснага гарадскога фальклору:

Легенда «О ДЬЯВОЛЕ»

Когда случилась давка на Немиге, среди людей был дьявол. Он собирает жизни людей раз в 65 лет;

Малыя формы фальклору (прыказкі, прымаўкі, выслоўі, напрыклад: *Сколько волка ни корми, а он все ест и ест; На вкус и цвет фломастеров нет; Видно птицу по помету; Чем дальше влез, тем ближе вылез.*)

Гарадская фальклорная паэзія (прыпеўкі, рамансы, балады, крычалкі, выразы, прыгаворкі, пераробкі папулярных песень, фалькларызаваныя формы эстраднай і аўтарскай (бардаўскай) песні). Напрыклад:

ВЕЛИКАЯ, МОГУЧАЯ...

(крычалка)

Великая, могучая

И непобедимая

Команда Новополоцка,

Ты самая любимая!

Гарадскі дзіцячы фальклор (аўтарскія калыханкі, забаўлянкі і пястушкі, «нескладухі», недарэчнасці, лічыльнікі і гульнявыя прыгаворкі, дражнілікі (мянушкі, абзыванні), загадкі-жарты, «садысцкія» вершыкі, страшылкі, школьныя пародыі.

Прыклад «садысцкага» вершыка:

Дима – поклонник Сильвестра Сталлоне,

Утром он с гирей играл на балконе.

Вечная память дяде Алёше,

Дворником был он на редкость хорошим.

Прыклад нескладухі:

По реке плывет кирпич

Волосатый, как кисель.

Ну и пусть себе плывет,

Нам не нужен пенопласт.

Фальклор гарадскіх субкультур (уласна маладзёжны (студэнцкі, армейскі) і дзіцячы); вольнага часу (фанацкі, байкерскі, рэпаўскі, талкіеністаў), карпаратыўна-прафесійны (камп’ютарны, блатны, лагерны, экстрэмалаў (альпіністы, спелеёлагі, пажарнікі), спартыўны і інш.), рэлігійны (праваслаўная, каталіцкая, пратэстанцкая, баптысцкая, іудзейская, мусульманская і іншыя лініі).

Прыклад студэнцкіх афарызмаў:

Последним смеется тот, кто не врубился сразу; От знаний еще никто не умирал, но рисковать не стоит; Жизнь – игра. Продумано фигово, но графика обалденная; Еще один день оказался напрасной тратой макияжа.

Прыклад армейской песні:

С ЧЕГО НАЧИНАЕТСЯ АРМИЯ...

*С чего начинается армия?
С рассказа сержанта в купе,
С последней родной остановки
И серых ворот КПП.*

*А может, она начинается
С повестки, которую ждал;
И парень с девчонкой прощается,
Любуется ими вокзал... <...>.*

Всем заправить сапоги в штаны («Маразм»).

Прыклад тылізаванай калыханкі:

СПИТ УБИТАЯ ЛИСИЧКА...

*Спит убитая лисичка,
Спит задушенная птичка,
Обезглавленный хомяк –
Посмотри, как он обмяк.
Утонув в зловонной жиже,
Спят в аквариуме мыши,
А на высохшем полу
Рыбки спят рядком в углу.
Глаз забыв закрыть, соседи
Спят, валяясь на паркете.
А в уютном мавзолее
Ленин спит, блаженно млея.
Спят в пробирках эмбрионы,
Спят в Египте фараоны,
Дремлют в паутине мушки.
Спи, а то убую подушкой.*

Прыклад медыцынскай байкі:

У одного мужчины появились боли в спине, он не мог ходить. Обнаружили грыжу в поясничном отделе позвоночника. Лечили его консервативно несколько месяцев, улучшений практически не было. Он был прикован к постели, при малейшем движении — страшные боли. Положили на вытяжение. Лежит он весь такой несчастный и больной в палате, вставать не может – боли ужасные. Приходит санитарка мыть пол. Санитарка была под хорошим градусом, машет шваброй из стороны в

сторону, все у нее летит. И стукнула мужика ручкой от швабры по спине, по больному месту. Мужик аж взвился от боли, слетел с кровати, стал кричать на эту санитарку; вдруг сообразил, что у него ничего не болит, он стоять может. Он эту санитарку уже чуть не обнимает. Когда ему сделали снимок, оказалось, что грыжи нет. Санитарка ручкой швабры ударила ему по больному месту и вправила грыжу. Мужик выписался здоровым.

Письмовыя (парафальклорныя) формы гарадскога фальклору ўключаюць эпістальярныя формулы, рукапісныя і друкаваныя песеннікі, альбомныя вершы, паэмы і апавяданні (турэмныя, дэбэльскія, школьныя, дзявоцкія), віншаванні, пажаданні і вершаваныя подпісы (да фотаздымкаў, паштовак, лістоў), графіці, «святыя лісты», «лісты шчасця» і інш.

Прыклад дзявоцкага альбомнага вершу:

*Нет тебя – и плачут тополя,
Нет тебя – и снова я одна,
Нет тебя – и все молчит вокруг.
Нет тебя – и я грущу, мой друг.*

Сучасны гарадскі фальклор – з’ява сінтэтычная: ён не існуе ў выглядзе «чыстага» рэпертуару твораў ці абрадавых дзеянняў. Тут вусная славеснасць з’яўляецца часткай сяміятычнага комплексу, які ўключае таксама арнаментыку, рукапісныя альбомы, аргатызаванае маўленне і пасвяшчальныя абрады (салдат, альпіністаў, вязняў, падлеткаў і інш.), упрыгажэнні, жэсты, фасоны вопраткі і прычосак, татуіроўкі, графіці, турэмныя падзелкі і інш. Вербальныя формы ў сучасным гарадскім фальклору ў большасці выпадкаў папаўняюцца з арсеналу «высокай» літаратуры ці – часцей – з тэкстаў масавай культуры.

ЛІТАРАТУРА

1. *Марозава, Т. А.* Сучасны студэнцкі фальклор Беларусі: класіфікацыя, жанравая разнастайнасць / Т. А. Марозава // Міфалогія–фальклор–літаратура: праблемы паэтыкі: зб. навук. прац. Вып. 5 / склад. Т. І. Шамякіна. – Мінск, 2007.

2. *Марозава, Т. А.* Сучасны фанацкі фальклор беларусаў: умовы функцыянавання, жанравы склад / Т. А. Марозава // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай: VIII Міжнар. навук. канф., прысвеч. 125-годдзю з дня нарадж. Янкі купалы і Якуба Коласа, 1–3 лістап. 2007 г., Мінск, БДУ: зб. навук. арт. / рэдкал.: Т. І. Шамякіна (адка. рэд.) [і інш.]; пад агул. рэд. І. С. Роўды. – Мінск, 2008.

3. *Марозава, Т. А.* Сучасны салдацкі (армейскі) фальклор Беларусі: умовы функцыянавання, формы бытавання / Т. А. Марозава // Фальклор і сучасная культура: матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф., 22–23 крас. 2008 г., г. Мінск: у 2 ч. Ч. 1. / рэдкал.: Роўда І.С. і інш. Мінск, 2008.

4. *Марозава, Т. А.* Сутнасныя характарыстыкі сацыядынамікі сучаснага гарадскога фальклору Беларусі / Т. А. Марозава // Фалькларыстычныя даследаванні: Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі: зб. артыкулаў. Вып. 6 / пад рэд. В. В. Прыемка, Т. А. Марозавай. – Мінск, 2009.

5. *Марозава, Т. А.* Сацыякультурныя асновы сучаснага гарадскога фальклору / Т. А. Марозава // Язык и социум: Материалы VIII Международ. науч. конф., Минск, 5–6 декабря 2008 г. В 2-х ч. Ч. 2. – Минск, 2009.

6. *Марозава, Т. А.* Методыка збірання і метадалогія даследавання сучаснага гарадскога фальклору: праблемы, задачы / Т. А. Марозава // Актуальныя праблемы тэорыі літаратуры і фальклору: працы членаў кафедры тэорыі літаратуры БДУ / уклад. М. П. Кенька; рэд. В. П. Рагойша. Вып. 2. Мінск, 2009.

7. *Марозава, Т. А.* Сацыякультурныя асновы функцыянавання фальклору полаўзроставай маладзёжнай субкультуры горада / Т. А. Марозава // Міфалогія–фальклор–літаратура: праблемы паэтыкі: зб. навук. прац. Вып. 7 / склад. Т. І. Шамякіна; пад навук. рэд. В. П. Рагойшы. – Мінск, 2009.

8. Современный городской фольклор: сб. научн. трудов. / отв. ред. С. Ю. Неклюдов. – СПб., 2003.